

1 Правове забезпечення захисту інформації. Проблеми розвитку нормативної та методичної баз системи захисту інформації

УДК 354:007

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА: НОВІ ВИКЛИКИ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВУ

Євген Скулиш

Національна Академія Служби безпеки України

Анотація: Статтю присвячено актуальним проблемам захисту інформації та забезпечення інформаційної безпеки в умовах глобалізації.

Summary: The article is devoted to the problems of the defense of information and information security in global society.

Ключові слова: Інформація, інформаційна безпека, національна безпека.

I Вступ

Інформаційна революція, що триває протягом останніх десятиріч, зумовлює кардинальні зміни в суспільстві: зароджуються нові культурні та економічні тенденції, з'являється інформаційне виробництво продукування інформації як самостійного виду товару, формуються нові види соціальної комунікації. Така сфера життя, як національна безпека, не могла залишитися поза впливом інформаційного фактора. Тому інформаційна безпека, так само, як і вплив інформаційного фактора на інші сфери національної безпеки, перебувають під постійною увагою науковців.

II Основна частина

У сучасній світовій політичній думці існують два основних підходи до розуміння поняття «національна безпека». У межах реалістичного підходу національна безпека визначається як недоторканність території та інститутів держави з наголошенням на воєнній і політичній безпеці, які становлять традиційне розуміння предмета національної безпеки. Другий підхід розвивався в межах ідеалістичної теорії міжнародних відносин. Він відзначається розглядом не лише воєнних і політичних, а й економічних, соціальних і гуманітарних проблем. Доповідь Королівського інституту міжнародних відносин – приклад такого підходу. В ній було зроблено акцент на проблемах поширення СНІДу, атипової пневмонії, запобігання наслідкам катастроф природного й техногенного характеру [1 – 2]. Після здобуття незалежності цей підхід став основним в Україні.

Результати сучасних досліджень у сфері національної безпеки переконливо свідчать, що з одного боку, інформація набула системоутворюючого значення в усіх сферах життєдіяльності, з іншого - інформаційна інфраструктура набуває статусу критичної (життєво важливої для існування держави) й потребує для свого захисту збалансованої державної політики, зокрема в інформаційній сфері.

В умовах інформаційного суспільства всі без винятку об'єкти національної безпеки (людина, суспільство, держава) стають чутливими до інформації, яка їх оточує. Таким чином, цілеспрямовано змінюючи інформацію, зафіксовану на певних носіях, керуючи каналами комунікації, впливаючи на технічні засоби обробки інформації можна змінювати рішення, а відтак, і дії об'єктів національної безпеки.

Динамізм сфери інформаційних міжнародних відносин, що спостерігається останнім часом, зумовлений низкою важливих факторів:

- крахом біполярної моделі світу та формуванням на її підґрунті багатополарної моделі;
- виходом на міжнародну арену не лише окремих держав та їх об'єднань, а й таких нетрадиційних гравців, як, наприклад, міжнародні терористичні рухи;
- загостренням протиборства між традиційними та новими геополітичними центрами сили;
- інтенсифікацією глобалізаційних процесів, з одного боку, та зростанням дезінтеграційних тенденцій, навіть у досить стабільних суспільствах, з іншого;
- перенесенням дій із вирішення міжнародних конфліктів до інформаційного простору;
- переформатуванням інформаційного суспільства на інформаційно-комунікативне.

Об'єктивним результатом впливу цих тенденцій на систему міжнародних відносин є поява нових викликів інтересам держави, що насамперед втілюється в інформаційному протистоянні як на глобальному, так і місцевому рівнях. З огляду на це перед інститутами сектору безпеки постає нове завдання – створення нової філософії, теорії і практики національної безпеки в нових інформаційно-комунікативних умовах.

У науковому дискурсі вже давно склався механізм швидкої адаптації сектору безпеки до змін у просторі загроз і викликів. Цей механізм є простим у загальному викладі та досить складним у практичній реалізації:

- аналіз зовнішньо- та внутрішньополітичної обстановки; визначення загроз і викликів національній безпеці держави, тенденцій їх розвитку;
- оцінка поточного стану сектору безпеки; виявлення слабких місць з урахуванням перспективи розвитку ситуації;
- розробка єдиної стратегії розвитку сектору безпеки, спрямованої на ліквідацію виявлених слабких місць;
- реалізація виробленої стратегії.

Вважаємо, що наведений алгоритм слід доповнити ще кількома пунктами:

- аналіз інформаційного простору як середовища можливих загроз і викликів національній безпеці;
- розробка стратегії інформаційного захисту національної безпеки.
- підготовка фахівців, здатних забезпечити національну безпеку в нових інформаційно-комунікативних умовах.

В Україні зі становленням державності проблеми інформаційної безпеки набули особливого значення. Перехід від інформаційної ізоляції за часів СРСР до інформаційної відкритості сучасного вітчизняного суспільства потребує не лише формування нових поглядів на роль і місце інформаційної складової в усіх сферах життя, забезпечення управлінської діяльності органів державної влади в нових інформаційних умовах, а й оновлення практики інститутів сектору безпеки.

Низка факторів свідчить про зміну середовища безпеки в Україні та навколо нього. Виникає реальна небезпека втрати керованості процесами в інформаційному протистоянні, коли майбутнє країни визначається не діями окремих особистостей, а внутрішньою логікою конфронтації. Ми маємо на увазі так звану точку неповернення, коли повернути державу до стабільного безпечного стану буде неможливо.

Усвідомлюють сьогоднішній момент як переломний і вітчизняні, і західні фахівці. Цей факт засвідчує стаття «Політика національної руйнації» [3] Дж. Шерра, британського аналітика, співробітника Королівського інституту міжнародних відносин Chatman-House. Автор проаналізував низку актуальних проблем національної безпеки України, де однією з головних було названо недосконалу інформаційну політику.

Фахівці в галузі національної безпеки дійшли висновку, що розвиток України зумовлюється трьома основними процесами. По-перше, зміна основ суспільного ладу, поступовий відхід від ідеології «реального соціалізму». По-друге, постання України як самостійної держави через постколоніальний транзит. По-третє, конституційне забезпечення функціонування сектору безпеки України, розвитку системи стратегічного планування й управління ним, а також реформування спецслужб.

Розглянемо інформаційні умови, що впливають на якість забезпечення національної безпеки в Україні.

Прийнято вважати, що для України період входження в інформаційну цивілізацію почався із проголошення державної незалежності. Саме тоді в Україні почали розроблятися нормативні акти щодо державного регулювання суспільних інформаційних відносин.

Важливими кроками в інформатизації українського суспільства стали «Програма інформатизації середньої школи», а також розроблені Верховною Радою України закони «Про телекомунікацію», «Про діяльність у сфері інформатизації», «Про діяльність у сфері інформаційної політики», «Про концепцію інформаційної політики», «Про електронний цифровий підпис» та ін.

Незважаючи на те, що Україна ще не увійшла до кола найбільш інформаційно-розвинених країн, вона «має глибокі традиції у сфері побудови інформаційного суспільства, а також у підготовці кваліфікованих кадрів, які працюють в ІКТ-секторі» [4, с. 13]. До найвагоміших досягнень України в галузі побудови інформаційно-комунікативного суспільства варто віднести такі:

- Україна входить до п'ятірки країн із найбільшим кадровим потенціалом фахівців із комп'ютерних наук, лідирує за рівнем підготовки кадрів, що обслуговують інформаційні технології;
- в Україні розроблено такі напрямки, як штучний інтелект, теорія самоорганізації, системний аналіз, що ґрунтуються на відтворенні діяльності мозку людини у вирішенні складних практичних завдань. Ці напрями характеризуються як якісний стрибок у кібернетику;
- академік Лебедев у Києві створив першу в СРСР і третю у світі електронно-обчислювальну машину;
- в 1964 році перший директор Інституту кібернетики НАН України академік Віктор Глушков запропонував радянському уряду проект загальнодержавної системи збирання й обробки інформації для

керування економікою країни, таким чином було введено розуміння основ інформаційно-комп'ютерних технологій [5].

У сучасному українському суспільстві на державному рівні пріоритет надається таким інформаційно-комунікативним напрямом:

- розвитку інтернет-технологій і створенню надійного фундаменту інформаційної безпеки людини, суспільства й держави;

- забезпеченню широкого доступу до Інтернету пересічним громадянам;

- розміщенню в Інтернеті всебічної (правової, політичної та ін.) інформації про Україну;

- розвитку сервісних послуг через Інтернет.

Але ж «сильний» імідж України в міжнародному інформаційному співтоваристві залишається поки що метою, досягненню якої заважають такі чинники:

- недостатня законодавча база в інформаційній сфері;

- відсутність повноцінної комплексної національної програми соціально-економічного розвитку на базі інформаційного суспільства;

- погляд на розвиток інформаційного суспільства як на міжвідомчу проблему, а не на пріоритетний напрям розвитку всієї країни;

- недостатня загальнодержавна координація щодо створення елементів інформаційної інфраструктури, зокрема при побудові загальнодержавних, корпоративних і відомчих інформаційно-телекомунікаційних мереж;

- низька державна координація впровадження послуг, побудованих на використанні інтернет-технологій;

- недостатня інформатизація правоохоронної діяльності.

Українські експерти зазначають, що переваги становища України полягають у тому, що вона перебуває між двома цивілізаціями. «Багато хто говорить про розкол, що поглиблюється між Заходом і Сходом. Україна може стати ініціатором діалогу, площадкою для проведення форумів між цивілізаціями, між культурами й народами» [6]. В Україні поки що не функціонує інноваційна система й не представлений зв'язок «наука-технологія-виробництво», тому одним із найважливіших завдань для України є створення кластерів, у яких в одній екосистемі буде об'єднано творчість, науку та бізнес. У світі існує близько 250 таких кластерів, найбільш відомий із них – так звана силіконова долина на заході США. В Україні таких прикладів поки що немає. Створення подібних екосистем може кардинально поліпшити імідж країни, в тому числі й інвестиційний [7].

На сьогодні в Україні обговорюються поправки до проекту «Плану заходів стосовно реалізації завдань щодо розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», передбаченого Законом України «Про основні принципи розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки». Цей проект передбачає визначення в усіх центральних і місцевих органах виконавчої влади спеціального уповноваженого із розвитку інформаційного суспільства; створення в обласних і районних адміністраціях структур із питань розвитку й запровадження інформаційних технологій; створення при органах державного управління різного рівня суспільних рад для здійснення експертної та консультативної діяльності з питань розвитку інформаційного суспільства; створення при Кабінеті Міністрів України міжгалузевої ради з питань розвитку інформаційного суспільства за участі об'єднань підприємців і громадських організацій, які працюють у цій сфері. На стадії розробки в Україні перебуває законопроект «Про особливості створення й функціонування спеціальних територій пріоритетного розвитку ІКТ», що передбачатиме положення щодо особливого режиму для підприємств у цій сфері. З 1 січня 2011 року набув чинності Закон України «Про захист персональних даних», розробляються проекти правових актів щодо основ електронної торгівлі, впровадження й функціонування електронних платіжних систем, електронних бірж тощо.

Розширюється також і сфера наукового інтересу до проблем інформаційної безпеки. Зокрема, дослідження проблемних питань щодо захисту національної безпеки в інформаційній сфері проводяться в науково-практичному журналі «Інформаційна безпека людини, суспільства, держави», започаткованому в Національній академії СБ України. На сторінках журналу всім фахівцям у галузі інформаційної безпеки пропонується обговорити нагальні питання: теорії інформаційного безпекознавства, філософського та історичного підґрунтя розвитку інформаційної сфери, нормативно-правового забезпечення інформаційної безпеки, державної політики в інформаційній сфері, підготовки кадрів у сфері забезпечення інформаційної безпеки тощо. Відповідний підхід реалізується і в підготовці фахівців, яку здійснює Національна академія СБ України. Наші науковці одними з перших на пострадянському просторі підготували підручник «Інформаційна безпека (соціально-правові аспекти)» (К., 2010), що отримав гриф МОН, а також підготували до друку навчальний посібник «Сугестивні технології манулятивного впливу». До того ж авторський колектив Національної академії СБ України завершує роботу над підручником «Історія інформаційно-психологічного протистояння», в якому розкрито еволюцію інформаційно-психологічного протистояння,

показано сутність і засоби ведення інформаційних війн, спеціальних інформаційних операцій та акцій інформаційного впливу.

Необхідно зауважити, що одним із найважливіших завдань для українського суспільства в перехідний період щодо інформаційно-комунікативного стану є аналіз і запобігання загрозам у сфері інформаційної безпеки держави, суспільства й особи. На порядку денному стоїть розробка національної стратегії інформаційно-комунікативного суспільства, що має такі завдання:

- підвищення рівня свідомості суспільства, ефективне використання наявних ресурсів і залучення суспільства, бізнесу й держави до активних дій з його побудови;
- консолідація суспільних ресурсів для здійснення політичних і інституціональних реформ в інформаційному секторі;
- чітке визначення місця й ролі кожного сектору (держави, бізнесу, громадськості) в розвитку партнерства між ними;
- зосередження ресурсів для розвитку інформаційно-комунікативного суспільства з метою досягнення національних пріоритетів, а також додаткове залучення до цього сектору інвестицій.

Особливе місце в інформаційній сфері суспільства посідають індивідуальна, групова й масова свідомість людей, які все більшою мірою піддаються агресивним інформаційним впливам, що нерідко завдає шкоди моральному здоров'ю громадян, руйнує духовні норми життя суспільства, призводить до дестабілізації соціально-політичної обстановки. Сучасне розуміння безпеки в контексті визначення оптимального співвідношення інтересів особи, суспільства та держави ставить завдання розгляду нового аспекту цієї проблеми інформаційно-психологічної безпеки, що має принциповий для безпеки України характер: протидія деструктивним культам, запобігання інформаційним агресіям, транснаціональні інформаційні впливи, забезпечення інформаційної безпеки людини як важлива складова національної безпеки тощо.

Виокремлення інформаційно-психологічної безпеки особи із загальної проблематики інформаційної і психологічної безпеки в самостійний напрям визначається низкою чинників.

1. У зв'язку з переходом до інформаційно-комунікативного суспільства (інформаційної цивілізації), збільшенням масштабів і ускладненням змісту та структури інформаційних потоків та всього інформаційного середовища багатократно посилюється його вплив на психіку людини, а темпи цього впливу стрімко зростають. Це визначає формування нових механізмів захисту людини від інформаційно-психологічних впливів, а суспільство – від глобальних інформаційних втручань.

2. Взаємодія психіки людини з інформаційним простором відрізняється якісною специфікою і не має адекватних аналогів в інформаційній сфері інших типів структур (технічних, соціальних, соціотехнічних тощо).

3. Людина та її психіка – центральна мета інформаційного впливу. Від окремих осіб, їхніх взаємозв'язків і взаємин залежить нормальне функціонування соціально-політичної системи.

Отже, антропоцентричний підхід стає одним із пріоритетних у забезпеченні національної безпеки, а безпека людини утворює комплексну систему, яка входить як складова до метасистеми національної безпеки, і має визначати підхід до вироблення стратегії забезпечення національної безпеки.

III Висновки

Таким чином, слід дійти висновку, що в сучасних умовах інформаційна безпека стає органічним елементом національної безпеки, оскільки інформація перетворюється на ресурс не лише національного стратегічного, але й світового значення. Відповідно, при розробці концепцій, стратегій, цільових програм і планів дій щодо забезпечення національної безпеки України слід враховувати зміни у просторі загроз і викликів, зумовлені розширенням впливу інформаційного фактору в умовах глобалізації.

Література: 1. Human Security and Resilience: Briefing Paper. - Chatham House and the Economic&Social Research Council, February, 2006. - 15 p. 2. Morgenthau H., Thompson K. Politics Among Nations. - N. Y.: McGraw-Hill, 1985. - 242 p. 3. Шерр Дж. Політика національної руйнації // Дзеркало тижня. - 02.08.2008. Електронна адреса: <http://www.dt.ua/1000/1550/63671> 4. Горошко Е. И. Информационно-коммуникативное общество в тендерном измерении. - Х.: ФЛП Либуркина Л.М., 2009. - 816 с. 5. Колодюк О. В. Національні стратегії інформаційного -суспільства: необхідність, переваги та стан щодо запровадження в Україні. Режим доступу: <http://www/isu/org/ua>. 6. Неклеса А. И. Глобализация: новый цивилизационный контекст [Електронний ресурс]. -Режим доступу: www.futurerussia.ru/conf/forum_infosociety_jieklssa.html. 7. Щербина В. Н. Сетевые сообщества в ракурсе социологического анализа: Опыт рефлексии становления «киберкоммуникативного континуума». - Запорожье: Просвіта, 2001. -228 с.